

Politika és filozófia?

Monográfia

az igazságosság

és politika viszonyáról

Balogh István neve nem ismeretlen a társadalom- és politikaelmélet iránt érdeklődő olvasók számára. Az MTA Filozófiai, majd a Politikatudományi Intézetének munkatársa, utóbbinak több éven át igazgatója, egyetemi tanár, több, az MTA kiadásában megjelent monográfia szerzője, és szerkesztője több tanulmánygyűjteménynek. A sorozatot, amelyben újabb kötete jelent meg, G. Fodor Gábor szerkeszti, és a *Politikai filozófia* címet viseli.

Politikáról és filozófiáról a kettő szerves kapcsolatát szem előtt tartva manapság ritkán beszélünk. 1989 előtt, amikor Magyarországon és a keleti blokk többi országában a „tudományos szocializmus” volt a politika legitimációs ideológiája, a filozófia gyakran vált a politikai botrány és manipuláció tárgyává. A „hivatalos” filozófusok közel kerülhettek a hatalomhoz, a „disszidenseket” pedig elnyomták, publikációs, foglalkoztatási, utazási tilalmakkal sújtotta őket a hatalom. A rendszerváltást követően a politika és a filozófia viszonya „elhidegült”, avagy normalizálódott, a demokratikus rendszerben a filozófiai kutatás a kultúr- és társadalomtudományok „normál” szereplőjévé vált, a filozófusok többé nem lettek politikai botrányhősök, sem pedig hivatalos ideológusok.

Balogh István és mindazok, akik ma a „politikai filozófia” kutatási irányát követik, nyilván nem az 1989 előtti „politikus” filozófiát művelik, hanem a régtől, talán Platón óta jelen lévő igényt és kihívást válaszolják meg a társadalom és a politika alapjainak elméleti feltérképezésével. Magyar és nemzetközi kutatói hálózatok részeseként Balogh mind az angolszász, mind a német társadalom- és politikaelmélet irányzatainak avatott

ismerője, és a hazai politikai filozófia egyik doyenje, nemrég töltötte be 70. életévét.

Új könyve, mely az igazságosság és a politika viszonyával foglalkozik, olyan témát választott, amely központi mind a német, mind az angolszász kutatásokban, sőt gyakorlati politikai relevanciával is rendelkezik. Belpolitikailag a szociális és gazdaságpolitika útkeresésében, EU- és globális politikában pedig az integráción és a világrendszeren belüli szociális, ökológiai és politikai egyensúlyok keresésében és bizonyos előzményei vannak a magyar kutatásban is (Heller Ágnes, Tanyi Attila munkái). Az igazságosság a társadalom és politika alapvető követelménye, olyan normatív tartalmú, filozófiai megalapozást igénylő problematika, amely mind a társadalom-, a jog- és politikai filozófiát, mind a társadalom-, a jog- és a politikatudományokat megmozgatja az utóbbi években itthon és külföldön egyaránt. Ezeknek a nemzetközi vitáknak a legtöbbit idézett alakja a nemrég elhunyt kanadai filozófus, John Rawls igazságosságelméletével, akinek ritikái méltatása Balogh könyvében is központi szerepet kap. A szerző munkájának fő célkitűzését a jóléti állam normáinak és struktúráinak újragondolásához köti. Aligha kell részletesebben taglalni, hogy az igazságosságprobléma háttérül szolgál egy sor releváns politikai döntésnek. „A korábban már megszokottá vált és otthonosan berendezettnek tekintett intézmények, körülmények és cselekvési tér megváltozása, átalakítása azonban – továbbra is demokratikus politikai berendezkedést feltételezve – óhatatlanul felszínre hozza az említett háttér problémáit. Az egymással szembefeszülő érdekek közötti tartós konszenzus, az elkerülhetetlen változások végrehajtása és stabilizálása, valamint az azokat szolgáló új közmegegyezés csak a világosan megfogalmazott normáknak és elveknek az érintettek általi megvitatása és a – vita eredményeként – elfogadása esetén lehetséges.” (10.)

A globális politikában kibontakozó trend az igazságosságkonceptciók újraértelmezése, a jóléti állam átalakulása és a globális érdekkonfliktusok rendezésének igénye következtében kerül előtérbe. „Ebben van a magyarázata annak, hogy az ezredforduló kezdeteitől Európában és a tengeren túl is, a politikai pártok (újra) felfedezik az igazságosság fontosságát, és programjaikban, reformkonvencióikban az igazságosság valamely elve meghatározó szerepet foglal el.” (10.) A pártoknak persze nem feladatuk a filozófiai elmélyülés, de a liberálisok, a konzervatívok, a szocialisták és a zöldek egyaránt megkísérik saját társadalmi-politikai értékrendjeik alapján tisztázni saját igazságossági koncepciójukat. Ennek során a gyakorlati politikai vitákban is nagyon sokszor hivatkozzák főleg John Rawls nevét és munkásságát.

Rawls, bár az angolszász politikai filozófia ügyeletes sztárjai közé tartozik, de részben a német klasszikus filozófia hagyományait folytatja, így főként Kant munkásságának kritikai elsajátítására építi fel saját fordulatát a morál- és politikai filozófiában. Annak a Kantnak a munkásságára, aki a XVIII. századi Königsbergben – ma Kalinyingrád – alkotott, és ma is a globalizáció filozófiájáról folytatott viták egyik legtöbbször hivatkozott szerzője! Persze a németek nem csupán a klasszikus hagyomány, de a mai társadalom- és politikaelmélet vonatkozásában is „beleszólnak” a globális igazságosságról folytatott vitákba, így Balogh, aki saját álláspontját a kortárs szerzők kritikájából fejt ki, bőven foglalkozik a más műveiben is elemzett Jürgen Habermas, Niklas Luhmann, Ottfried Höffe és Richard Münch a téma szempontjából releváns elméleteivel.

A szerző úgy értelmezi az igazságosság-elmélet feladatát, hogy „az igazságosság társadalomelmélete annak tisztázására irányul, hogy melyek azok a feltételek, amelyek az emberek (közösségek, csoportok, egyének)

között kialakult egyenlőségek és egyenlőtlenlégek elosztásának erkölcsi-normatív értékelését meghatározzák, valamint melyek azok az elvek, amelyek az egyenlőség és az egyenlőtlenlégek jövőbeli elosztását az említett erkölcsi-normatív értékeléshez közelítik” (357.). Az igazságosság területeit Balogh Rawls és mások nyomán a politikai, a szociális és a társadalmi szférákra osztja fel (377–385.). A két utóbbi különbsége abban áll, hogy míg az előbbi az újraelosztás, az utóbbi a társadalmi makrostruktúra felépülésének jellegét és szerkezetét állítja előtérbe (415.). Mindegyik területen elemzi a szakirodalom által vitatott problémák sorát, így például a politikai és a szociális területeken az állam legitimitásának és limitációjának, a társadalmi területen pedig például a társadalmi struktúra kulturális alapjainak, ill. hátterének kérdéseit. Kitekint minden ilyen kérdéskör kapcsán a nemzeti politikai, szociális és társadalmi szinterről a világpolitika, a világméretű politikai-szociális kérdések a „világtársadalom” (Luhmann) problémáira (283–351.).

Balogh az „önbecsülés normatív igazságossági elvei” (415.) alatt a következőket érti.

„Első alapelv: minden ember joggal tart igényt képességei és adottságai kifejlesztését és gyakorlását szolgáló feltételekre.

Második alapelv: az egyén felelősséggel tartozik képességei kifejlesztésért és gyakorlásáért.

Harmadik alapelv: az egyének közötti kapcsolatok és intézmények úgy kialakítandók, hogy a képességei kibontakoztatásában és gyakorlásában felelősségteljes egyén teljesítménye önbecsülésének alapjává válhasson.”

A szerző következtetései és megközelítésmódja több kérdést vetnek fel. Bár gyakran hangsúlyozza, hogy nem törekedhet teljességre a monográfia a téma és a szakirodalom szerteágazó volta következtében, de markánsan antropológiai jellegű álláspont-

jának kifejtésében és megalapozásában lemond olyan, még a hivatkozásokban sem szereplő klasszikusok felelevenítéséről, amelyek az Arisztotelész, Thomas Hobbes, Kant sort kellene hogy folytassák. Gondolok itt John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville és Wilhelm von Humboldt munkásságára. Ugyancsak nagyobb súlyt kellett volna véleményem szerint kapnia a felelősségproblematikának a kötetben, amely régebb óta felvetődik az igazságosság-kérdéskörhöz való viszonyban mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. A globalizáció problematikája pedig elválaszthatatlan a regionalizáció kérdéskörétől, így különösen az Európa-problematikától és az eurocentrizmus kérdésétől, amely alig nyer említést, holott a globalizációprobléma megvitatásának szempontjából megkerülhetetlen. Ez a részben szubjektív hiánylista azonban nem feledtetheti a kötet gazdagságát, jól felépített és az áttekinthetőséget biztosító szerkezetét, úttörő kérdésfeltevéseinek sokaságát, gyakorlati relevanciáját, amelyet a kötet zárómunka jól vet fel. „A kérdés akkor ez: van-e esély az önbecsülési igazságosság elveinek intézményesítésére, amely lehetőséget ad az emberek ahhoz, hogy kontingenciáinak világát és rendszerjellegű széttagoltságának szociális adottságait személyiséggé integrálja, ezáltal kidolgozza belőle önmagát, anélkül, hogy annak a bázisnak a megsemmisítésére törne,

amelyből mint talajából kiemelkedett. Ennek a kérdésnek a megválaszolásától függ a modern társadalmak jövője és alkotó szereplőinek a sorsa.” (416.)

A kötet számot tarthat a társadalom és a szélesebb értelemben vett „ember”-tudományok művelőinek érdeklődésére, de elolvasása nem teljesíthetetlen feladat a természettudományok művelői számára sem. A társadalmi élet normatív alapjaira való rákérdezés manapság – nem divat. A társadalomirányítás és szervezés szívesen tekint el tőle, és csupán a szociáltechnológiai szempontokat érvényesíti. A közvéleménykutatások is megrendítő adatokat szolgáltatnak már régóta a politikai intézmények legitimációjáról, amelyeket csak rontott a 2006 őszi kirobbant morális-politikai válság. Mindez nem csupán a meglévő alapelvek és gyakorlatok „reformját”, „jobbitását”, hanem alternatív megközelítések és megoldások keresésének igényét támasztja feladatként a politikai filozófusok számára. A politika, a nevelés, a média és a tudomány, valamint a kultúra főárama is könnyedén lemond az alapértékekre való rákérdezés feladatáról – szánjunk hát időt és energiát ezekre legalább mi, a tudomány emberei! (*Balogh István: Igazságosság és politika. Budapest: L'Harmattan, 2006. 441 p.*)

Szabó Máté

egyetemi tanár, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Heller Farkas: Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?

A Budapesti Corvinus Egyetem szellemi adósságtörlesztő folyamatának újabb állomása Heller Farkas válogatott írásainak megjelentetése a Magyar Közgazdasági Klasszikusok sorozatban. Heller Farkas (1877-1955) a magyar közgazdasági gondolkodás egyik legjelentősebb és legismertebb alakja,

fontos szerepe volt a teoretikus közgazdasági gondolkodás formálásában és terjesztésében a két világháború közötti Magyarországon. Professzori tevékenységével oktatóként, nemzetközileg is elismert műveivel tudós kutatóként, szakmai-közéleti munkásságával a felsőoktatási és tudományos élet szervezőjeként, fontos tisztségeket betöltve járult hozzá a magyar közgazdasági kultúra szintjének emeléséhez.

A két világháború közötti közgazdaságtan problémái és gondolatvilága iránt érdeklődő